

Քրեական արդարադատության համակարգում հայտնված երեխաների նկատմամբ գործողությունների ուղենիշներ (Guidelines for Action on Children in the Criminal Justice System)

Առաջարկվել է Տնտեսական և սոցիալական խորհրդի 1997թ. հուլիսի 21-ի թիվ 1997/30 բանաձևով

1. Համաձայն Տնտեսական և սոցիալական խորհրդի 1996թ. հուլիսի 23-ի թիվ 1996/13 բանաձևի, 1997թ. փետվարի 23-ից 25-ը Վիեննայում կայացած փորձագիտական խմբի հանդիպման ընթացքում մշակվեցին Քրեական արդարադատության համակարգում հայտնված երեխաների նկատմամբ գործողությունների սույն ուղենիշները՝ Ավստրիայի կառավարության ֆինանսական օժանդակությամբ: Գործողությունների ուղենիշները մշակելիս փորձագետները հաշվի են առել Կառավարությունների կողմից ներկայացված կարծիքները և տրամադրված տեղեկատվությունը:

2. Հանդիպմանը մասնակցել են տարբեր տարածաշրջանների տասնմեկ երկրների քսանինը փորձագետներ, Քարտուղարության մարդու իրավունքների կենտրոնի, ՄԱԿ-ի մանկական հիմնադրամի և Երեխայի իրավունքների հարցերով կոմիտեի ներկայացուցիչներ, ինչպես նաև անչափահասների գործերով արդարադատությանն առնչվող ոչ կառավարական կազմակերպությունների դիտորդներ:

3. Գործողությունների ուղենիշները հասցեագրված են Գլխավոր քարտուղարին և ՄԱԿ-ի տարբեր գործակալություններին ու ծրագրերին, Երեխայի իրավունքների մասին կոնվենցիայի մասնակից երկրներին՝ դրա իրականացման մասով, ինչպես նաև՝ անդամ երկրներին՝ Անչափահասների գործերով արդարադատության իրականացման նվազագույն ստանդարտ կանոնների (Պեկինյան կանոններ), Անչափահասների հանցավորության կանխարգելման ՄԱԿ-ի ուղենիշների (Ռիադյան ուղենիշներ) և Ազատությունից զրկված անչափահասների պաշտպանության ՄԱԿ-ի կանոնների կիրառման մասով (այսուհետ բոլորը միասին՝ Անչափահասների գործերով արդարադատության վերաբերյալ ՄԱԿ-ի ստանդարտներ և նորմեր):

I. Նպատակները, խնդիրները և հիմնական նկատառումներ

4. Գործողությունների ուղենիշների նպատակն է՝ ձևավորել հետևյալ խնդիրների լուծման համար անհրաժեշտ շրջանակը.

(ա) Իրականացնել Երեխայի իրավունքների մասին կոնվենցիան և հետամուտ լինել կոնվենցիայում ամրագրված նպատակների իրականացմանը՝ անչափահասների գործերով արդարադատության համատեքստում, ինչպես նաև՝ գործածել և կիրառել անչափահասների գործերով արդարադատության վերաբերյալ ՄԱԿ-ի ստանդարտներն ու նորմերը և հարակից այլ փաստաթղթերը ինչպիսին է Հանցագործություններից և լիազորությունների չարաշահումից տուժած անձանց գործերով արդարադատության հիմնական սկզբունքների հռչակագիրը.

(բ) Երեխայի իրավունքների մասին կոնվենցիայի և հարակից այլ փաստաթղթերի արդյունավետ իրականացման հարցում խթանել մասնակից երկրներին աջակցության ցուցաբերումը:

5. Գործողությունների ուղենիշների արդյունավետ կիրառումն ապահովելու հարցում կառավարությունների, ՄԱԿ-ի համակարգի հաստատությունների, ոչ կառավարական կազմակերպությունների, մասնագիտական խմբերի, զանգվածային լրատվամիջոցների, ուսումնական հաստատությունների, երեխաների և քաղաքացիական հասարակության այլ անդամների միջև համագործակցությունը չափազանց կարևոր է:

6. Գործողությունների ուղենիշները պետք է ելնեն այն սկզբունքից, որ Կոնվենցիայի իրականացման պատասխանատվությունը միանշանակ դրվում է դրան մասնակցող երկրների վրա:

7. Գործողությունների ուղենիշների կիրառման հիմքը Երեխայի իրավունքների կոմիտեի հանձնարարականներն են:

8. Գործողությունների ուղենիշները միջազգային և ներպետական մակարդակով կիրառելիս պետք է ուշադրություն դարձվի հետևյալին.

(ա) մարդկային արժանապատվության նկատմամբ հարգանքը՝ Կոնվենցիայի հիմքում ընկած չորս ընդհանուր սկզբունքներին համապատասխան, մասնավորապես՝ զգայունությունը գենդերային հարցերում, երեխայի լավագույն շահերը հաշվի առնելը, կյանքի, գոյատևման և զարգացման իրավունքը և երեխայի կարծիքը հարգելը.

(բ) իրավունքների վրա հիմնված դիրքորոշումը.

(գ) իրականացմանը համակողմանի մոտեցում ցուցաբերելը՝ ներուժի և ջանքերի առավելագույն ներդրմամբ.

(դ) ծառայությունների միջոլորտային համախմբումը.

(ե) երեխաների և հասարակության համապատասխան հատվածի մասնակցությունը.

(զ) զարգացման գործընթացի միջոցով համագործակիցների իրավագործումը.

(է) շարունակականությունը՝ առանց արտաքին մարմիններից տևական կախվածության.

(ը) անկողմնակալ կիրառումը և ուշադրությունն առավել կարիքավորներին.

(թ) գործողությունների հաշվետվականությունը և թափանցիկությունը.

(ժ) գործուն արձագանքը՝ արդյունավետ կանխարգելիչ և փոխհատուցման միջոցառումներով:

9. Հարկավոր է բոլոր մակարդակներում (միջազգային, տարածաշրջանային, համապետական, տարածքային և համայնքային) հատկացնել և գործի դնել համապատասխան (մարդկային, կազմակերպական, տեխնոլոգիական, ֆինանսական և տեղեկատվական) միջոցներ՝ համապատասխան գործընկերների, այդ թվում՝ կառավարությունների, ՄԱԿ-ի հաստատությունների, ոչ կառավարական կազմակերպությունների, մասնագիտական խմբերի, զանգվածային լրատվամիջոցների, ուսումնական հաստատությունների, երեխաների և քաղաքացիական հասարակության այլ անդամների, ինչպես նաև՝ այլ գործընկերների հետ համագործակցությամբ:

II. Երեխայի իրավունքների մասին կոնվենցիայի իրականացման ծրագրերը, դրանում սահմանված նպատակների իրականացումը և անչափահասների գործերով արդարադատության միջազգային ստանդարտների և նորմերի գործածումը և կիրառությունը

Ա. Ընդհանուր կիրառման միջոցառումներ

10. Պետք է ընդունվի անչափահասների գործերով արդարադատության ոլորտում համակողմանի և հետևողական պետական մոտեցման կարևորությունը՝ երեխայի բոլոր իրավունքների փոխկապակցվածության և անքակտելիության առումով:

11. Պետք է ձեռնարկվեն քաղաքականությանը, որոշումների կայացմանը, առաջնորդությանը և բարեփոխումներին վերաբերող միջոցառումներ, որոնց նպատակը պետք է լինի ապահովել, որպեսզի.

(ա) Երեխայի իրավունքների մասին կոնվենցիայի սկզբունքներն ու դրույթները և անչափահասների գործերով արդարադատության ոլորտում ՄԱԿ-ի ստանդարտներն ու նորմերն ամբողջությամբ արտացոլված լինեն համապետական և տեղական օրենսդրությունում, քաղաքականության մեջ և պրակտիկայում, մասնավորապես՝ անչափահասների գործերով արդարադատության այնպիսի երեխայամետ համակարգ ձևավորելու միջոցով, որը կերաշխավորի երեխաների իրավունքները, կկանխի երեխաների իրավունքների խախտումները, կխթանի երեխաների մոտ արժանապատվության և կարևորության զգացողությունը և լիովին կհարգի նրանց տարիքը, զարգացման աստիճանը և հասարակական կյանքում իմաստալից մասնակցություն ունենալու և հասարակությանը նպաստ բերելու՝ վերջիններիս իրավունքը.

(բ) վերոհիշյալ փաստաթղթերի բովանդակության համապատասխան մասը լայնորեն ներկայացվի երեխաներին՝ նրանց համար հասկանալի լեզվով: Բացի այդ, ելնելով անհրաժեշտությունից՝ պետք է հաստատվեն ընթացակարգեր, որոնք կապահովեն, որպեսզի յուրաքանչյուր երեխա և բոլոր երեխաները համապատասխան տեղեկատվություն ստանան այդ փաստաթղթերում սահմանված իրավունքների մասին՝ առնվազն քրեական արդարադատության համակարգի հետ նրանց առաջին առնչության պահին, ինչպես նաև՝ հիշեցվեն օրենքը հարգելու իրենց պարտավորության մասին.

(գ) խթանվի երեխայամետ արդարադատության ոգու, նպատակների ու սկզբունքների ընկալումը հանրության և լրատվամիջոցների կողմից՝ անչափահասների գործերով արդարադատության վերաբերյալ ՄԱԿ-ի ստանդարտներին և նորմերին համապատասխան:

Բ. Հատուկ նպատակներ

12. Պետությունները պետք է ապահովեն ծնունդների գրանցման հետ կապված իրենց ծրագրերի արդյունավետությունը: Այն դեպքերում, երբ արդարադատության համակարգում ներգրավված երեխայի տարիքը հայտնի չէ, հարկավոր է միջոցներ ձեռնարկել՝ երեխայի իրական տարիքը անկախ և օբյեկտիվ գնահատման միջոցով պարզելու ուղղությամբ:

13. Անկախ այն բանից, թե քրեական պատասխանատվության, չափահասության և գործունակության տարիքներն ինչպես են սահմանված ներպետական օրենսդրությունում, պետությունները պետք է ապահովեն, որպեսզի երեխաներն օգտվեն միջազգային իրավունքով երաշխավորված իրենց բոլոր իրավունքներից, հատկապես՝ Կոնվենցիայի 3-րդ, 37-րդ և 40-րդ հոդվածներով սահմանված իրավունքների համատեքստում:

14. Առանձնակի ուշադրություն պետք է դարձվի հետևյալին.

(ա) պետք է սահմանված լինի անչափահասների գործերով արդարադատության համակողմանի երեխայամետ ընթացակարգ.

(բ) անկախ փորձագիտական կամ այլ խմբերը պետք է վերանայեն անչափահասների գործերով արդարադատության վերաբերյալ գործող և առաջարկվող օրենսդրությունը և դրա ազդեցությունը երեխաների վրա.

(գ) քրեական պատասխանատվության տարիքից ցածր որևէ երեխայի չպետք է քրեական մեղադրանք առաջադրվի.

(դ) պետությունները պետք է ստեղծեն անչափահասների գործերով զբաղվող դատարաններ, որոնց առաջնահերթ իրավասությունը քրեական արարք կատարած անչափահասների վերաբերյալ գործերի քննությունը պետք է լինի, ինչպես նաև մշակեն հատուկ ընթացակարգեր՝ երեխաների առանձնահատուկ կարիքները հաշվի առնելու նպատակով: Որպես այլընտրանք՝ սովորական դատարանները կարող են համապատասխան դեպքերում զբաղվել նման ընթացակարգերով: Ըստ անհրաժեշտության՝ պետք է ձևավորվեն միջոցներ՝ Կոնվենցիայի 3-րդ, 37-րդ և 40-րդ հոդվածներին համապատասխան երեխայի բոլոր իրավունքները ներդաշնակեցնելու և նրա պաշտպանությունն ապահովելու ուղղությամբ՝ այն դեպքերում, երբ երեխան ներկայացվել է դատարան, որը նախատեսված չէ անչափահասների գործերով զբաղվելու համար:

15. Անհրաժեշտ է գործող ընթացակարգերի վերանայում ձեռնարկել, իսկ հնարավորության դեպքում՝ մշակել գործերի լուծման արտադատական կամ քրեական արդարադատության դասական համակարգերից տարբերվող այլընտրանքային այլ նախաձեռնություններ՝ քրեական հանցանք կատարած երիտասարդ անձանց քրեական արդարադատության համակարգեր ուղղորդելուց խուսափելու համար: Անհրաժեշտ է համապատասխան քայլեր ձեռնարկել՝ նախքան կալանավորումը, դատաքննությունը, դատաքննության ընթացքում և դրանից հետո երկրի ողջ տարածքով մեկ այլընտրանքային և կրթական միջոցները հասանելի դարձնելու ուղղությամբ՝ կրկնահանցավորությունը կանխելու և իրավախախտ երեխաների սոցիալական վերականգնումը խթանելու նպատակով: Համապատասխան դեպքերում պետք է գործի դրվեն երեխաներին առնչվող վեճերի լուծման ոչ պաշտոնական եղանակներ, ներառյալ՝ մեդիացիան և վերականգնողական արդարադատության գործընթացները, հատկապես այն դեպքերում, երբ տուժողները ևս ներգրավված են: Սահմանվելիք տարբեր միջոցառումներին ընտանիքները պետք է ներգրավել այնքանով, որքանով դա բխում է իրավախախտ երեխայի շահերից: Պետությունները պետք է ապահովեն այլընտրանքային միջոցների համապատասխանությունը Կոնվենցիային, անչափահասների գործերով արդարադատության ոլորտում ՄԱԿ-ի սահմանած ստանդարտներին և նորմերին, ինչպես նաև հանցավորության կանխարգելման և քրեական արդարադատության ոլորտի այլ գործող ստանդարտներին ու նորմերին, ինչպիսին է Ազատությունից զրկելու հետ չկապված միջոցների վերաբերյալ ՄԱԿ-ի նվազագույն ստանդարտ կանոնները (Տոկիոյի կանոնները)՝ առանձնակի ուշադրություն դարձնելով նման միջոցների կիրառման պատշաճ ընթացակարգերի և նվազագույն միջամտության սկզբունքի պահպանմանը:

16. Առաջնահերթությունը պետք է տրվի այնպիսի գերատեսչությունների և ծրագրերի ստեղծմանը, որոնք իրավական և այլ (ինչպիսին են թարգմանչական ծառայությունները)

օգնություն կցուցաբերեն երեխաներին, անհրաժեշտության դեպքում՝ անվճար, և մասնավորապես, գործնականում կապահովեն արգելանքի վերցվելու պահից նման օգնություն ստանալու՝ յուրաքանչյուր երեխայի իրավունքի հարգումը:

17. Համապատասխան գործողություններ պետք է կատարվեն՝ պաշտպանության հատուկ միջոցների կարիք ունեցող երեխաների (ինչպիսիք են՝ աշխատող կամ փողոցում ապրող երեխաները, ընտանեկան միջավայրից զրկված երեխաները, հաշմանդամություն ունեցող երեխաները, փոքրամասնություններին պատկանող երեխաները, ներգաղթյալների, տեղաբնիկ ժողովուրդներին պատկանող կամ այլ խոցելի խմբերի երեխաները) հիմնախնդիրը մեղմելու համար:

18. Երեխաներին փակ հաստատություններում տեղավորելու դեպքերը պետք է կրճատվեն: Երեխաներին նման հաստատություններում տեղավորելը պետք է կատարվի միայն Կոնվենցիայի 37 (բ) հոդվածի դրույթներին համապատասխան՝ որպես վերջին միջոց և հնարավորինս կարճ ժամկետով: Երեխաների հարցերով զբաղվող արդարադատության և սոցիալական ապահովության համակարգերում խմբային պատիժները պետք է արգելվեն:

19. Ազատությունից զրկված անչափահասների պաշտպանության ՄԱԿ-ի կանոնները և Կոնվենցիայի 37 (բ) հոդվածը կիրառելի են նաև ցանկացած պետական կամ մասնավոր հիմնարկի պարագայում, որոնցից երեխաները չեն կարող ինքնակամ դուրս գալ, այլ կարող են լքել դրանք դատական, վարչական կամ պետական իշխանության այլ մարմինների կարգադրությամբ:

20. Կալանքի վերցված երեխայի, նրա ընտանիքի և համայնքի միջև կապը պահպանելու, ինչպես նաև նրա սոցիալական վերաինտեգրումը խթանելու նպատակով կարևոր է ապահովել ազգականների կամ երեխայի օրինական շահերով հետաքրքրվող անձանց դյուրին մուտքը երեխաներին անազատության մեջ պահելու հաստատություններ, եթե երեխայի լավագույն շահերից այլ բան չի բխում:

21. Անհրաժեշտության դեպքում պետք է հիմնել անազատության մեջ պահելու վայրերի պայմանները մշտադիտարկող և պարբերաբար գեկույցներ ներկայացնող անկախ մարմին: Մշտադիտարկումը պետք է տեղի ունենա անչափահասների գործերով արդարադատության ոլորտում ՄԱԿ-ի ստանդարտների և նորմերի, մասնավորապես՝ Ազատությունից զրկված անչափահասների պաշտպանության ՄԱԿ-ի կանոնների շրջանակներում: Պետությունները պետք է երեխաներին թույլ տան ազատորեն և մեկուսի պայմաններում շփվել մշտադիտարկման մարմինների հետ:

22. Պետությունները պետք է համապատասխան դեպքերում դրական արձագանքեն անազատության մեջ պահելու վայրեր այցելելու վերաբերյալ մարդասիրական, մարդու իրավունքներով զբաղվող և այլ կազմակերպությունների դիմումներին:

23. Քրեական արդարադատության համակարգում գտնվող երեխաների առումով պատշաճ ուշադրություն պետք է դարձվի միջկառավարական և ոչ կառավարական կազմակերպությունների և շահագրգիռ այլ կողմերի մտահոգություններին, մասնավորապես՝ համակարգային խնդիրներին, այդ թվում՝ սահմանված կարգի խախտումներով երեխաների ընդունմանը և ազատությունից զրկված երեխաների վրա ազդեցություն գործող տևական ձգձգումներին:

24. Քրեական արդարադատության համակարգում գտնվող երեխաների հետ առնչվող կամ նրանց համար պատասխանատու բոլոր անձինք պետք է ուսուցանվեն և վերապատրաստվեն մարդու իրավունքների, Կոնվենցիայի սկզբունքների և դրույթների և անչափահասների գործերով արդարադատության բնագավառում ՄԱԿ-ի ստանդարտների և նորմերի թեմաներով՝ որպես իրենց վերապատրաստման ծրագրերի բաղկացուցիչ մաս: Այդ անձինք են՝ ոստիկանները և իրավապահ այլ մարմինների պաշտոնյաները, դատավորները և ատենակալները, դատախազները, փաստաբանները և կարգադրիչները, բանտային պաշտոնյաները և այլ մասնագետներ, ովքեր աշխատում են այնպիսի հաստատություններում, որտեղ պահվում են ազատությունից զրկված անչափահասները, առողջապահական ոլորտի անձնակազմը, սոցիալական աշխատողները, խաղաղապահները և անչափահասների գործերով արդարադատության ոլորտին առնչվող այլ մասնագետներ:

25. Գոյություն ունեցող միջազգային ստանդարտների լույսի ներքո պետությունները պետք է ձևավորեն մեխանիզմներ՝ ապահովելու համար պաշտոնատար անձանց կողմից երեխաների հիմնարար իրավունքների և ազատությունների դիտավորյալ խախտումների կապակցությամբ ներկայացված գանգատների անհապաղ, լիարժեք և անկողմնակալ քննությունը: Պետությունները պետք է նաև ապահովեն, որ այդ անձանց պատասխանատվությունը հաստատվելու դեպքում վերջիններս պատշաճ պատժի ենթարկվեն:

Գ Միջազգային մակարդակով ձեռնարկվելիք միջոցառումներ

26. Անչափահասների գործերով արդարադատությանը միջազգային, տարածաշրջանային և ներպետական մակարդակով պատշաճ ուշադրություն պետք է դարձվի, այդ թվում՝ ՄԱԿ-ի համակարգի մակարդակով ձեռնարկվող գործողությունների շրջանակներում:

27. Հրատապ անհրաժեշտություն է այս ոլորտում գործող բոլոր մարմինների, մասնավորապես՝ Քարտուղարության հանցավորության կանխարգելման և քրեական արդարադատության հարցերի բաժնի, ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների գերագույն հանձնակատարի գրասենյակի/Մարդու իրավունքների կենտրոնի, ՄԱԿ-ի փախստականների հարցերով գերագույն հանձնակատարի գրասենյակի, ՄԱԿ-ի մանկական հիմնադրամի, ՄԱԿ-ի զարգացման ծրագրի, Երեխայի իրավունքների կոմիտեի, Աշխատանքի միջազգային կազմակերպության, ՄԱԿ-ի կրթության, գիտության և մշակույթի կազմակերպության և Առողջապահության համաշխարհային կազմակերպության սերտ համագործակցությունն ապահովելը: Բացի այդ, Համաշխարհային բանկին և այլ միջազգային և տարածաշրջանային ֆինանսական հաստատություններին ու կազմակերպություններին, ինչպես նաև ոչ կառավարական կազմակերպություններին ու գիտական հաստատություններին կոչ է արվում աջակցել անչափահասների գործերով արդարադատության ոլորտում խորհրդատվական ծառայությունների և տեխնիկական օժանդակության տրամադրմանը: Ուստի, հարկավոր է ուժեղացնել համագործակցությունը, հատկապես՝ հետազոտությունների, տեղեկատվության տարածման, վերապատրաստումների, Երեխայի իրավունքների մասին կոնվենցիայի իրականացման և մշտադիտարկման, գոյություն ունեցող ստանդարտների կիրառման, ինչպես նաև տեխնիկական խորհրդատվության և օժանդակության ծրագրերի հետ կապված հարցերում, ասենք՝ անչափահասների գործերով արդարադատության բնագավառում գործող միջազգային ցանցերի գործունեությունից օգտվելու միջոցով:

28. Երեխայի իրավունքների մասին կոնվենցիայի արդյունավետ իրականացումը, ինչպես նաև՝ տեխնիկական համագործակցության և խորհրդատվական ծառայությունների վերաբերյալ ծրագրերի միջոցով միջազգային ստանդարտների գործածումը և կիրառումը պետք է ապահովվի ազատությունից զրկված երեխաների մարդկային իրավունքների պաշտպանությանը և խթանմանը, օրենքի գերակայության ամրապնդմանը և անչափահասների գործերով արդարադատության համակարգի կառավարման բարելավմանն առնչվող հետևյալ խնդիրներին առանձնակի ուշադրություն դարձնելու միջոցով.

(ա) օժանդակություն իրավական բարեփոխումներին,

(բ) ներպետական հնարավորությունների և ենթակառուցվածքների հզորացում,

(գ) վերապատրաստման ծրագրեր ուսիկանների և իրավապահ այլ մարմինների պաշտոնյաների, դատավորների և ատենակալների, դատախազների, փաստաբանների և կարգադրիչների, բանտային պաշտոնյաների և ազատությունից զրկված անչափահասներին պահելու համար նախատեսված հաստատությունների այլ մասնագետների, առողջապահական ոլորտի անձնակազմի, սոցիալական աշխատողների, խաղաղապահների և անչափահասների գործերով արդարադատության ոլորտին առնչվող այլ մասնագետների համար.

(դ) վերապատրաստման ձեռնարկների պատրաստում.

(ե) տեղեկատվական և կրթական նյութերի պատրաստում՝ անչափահասների գործերով արդարադատության ոլորտում իրենց իրավունքների մասին երեխաներին իրազեկելու համար.

(զ) օժանդակություն տեղեկատվական և կառավարման համակարգերի մշակմանը:

29. Սերտ համագործակցություն պետք է ապահովվի Քարտուղարության Հանցավորության կանխարգելման և քրեական արդարադատության հարցերի բաժնի և Խաղաղարար առաքելությունների վարչության միջև՝ հաշվի առնելով խաղաղարար առաքելությունների ընթացքում երեխայի իրավունքների պաշտպանության անհրաժեշտությունը, այդ թվում՝ խաղաղարար գործունեության և հետկոնֆլիկտային և նման այլ իրադրությունների ժամանակ հանցագործությունից տուժած և հանցանք կատարած երեխաների ու պատանիների խնդիրները:

Դ. Տեխնիկական խորհրդատվության և օժանդակության ծրագրերի իրականացման մեխանիզմները

30. Կոնվենցիայի 43, 44 և 45-րդ հոդվածների համաձայն Երեխայի իրավունքների կոմիտեն քննության է առնում Կոնվենցիայի իրականացման վերաբերյալ մասնակից երկրների ներկայացրած զեկույցները: Կոնվենցիայի 44-րդ հոդվածի համաձայն այդ զեկույցներում պետք է նշվեն այն գործոններն ու բարդությունները (եթե այդպիսիք առկա են), որոնք անդրադառնում են Կոնվենցիայով սահմանված պարտավորությունների կատարման մակարդակի վրա:

31. Կոնվենցիայի մասնակից երկրներին կոչ է արվում իրենց նախնական և պարբերական զեկույցներում ներառել համապարփակ տեղեկատվություն, տվյալներ և ցուցիչներ՝ Կոնվենցիայի դրույթների իրականացման, ինչպես նաև անչափահասների գործերով

արդարադատության ոլորտում ՄԱԿ-ի ստանդարտների և նորմերի գործադրման և կիրառության մասին:

32. Կոնվենցիայով ստանձնած պարտավորությունների կատարման գործում մասնակից երկրների արձանագրած առաջընթացը քննարկելու գործընթացի արդյունքում Կոմիտեն կարող է առաջարկություններ և ընդհանուր հանձնարարականներ ներկայացնել մասնակից երկրին՝ Կոնվենցիային վերջինիս լիակատար համապատասխանությունն ապահովելու նպատակով (համաձայն Կոնվենցիայի 45(դ) հոդվածի): Կոնվենցիայի արդյունավետ իրականացումը խթանելու և անչափահասների գործերով արդարադատության ոլորտում միջազգային համագործակցությունը խրախուսելու նպատակով Կոմիտեն, ըստ նպատակահարմարության, մասնագիտացված գործակալություններին, ՄԱԿ-ի մանկական հիմնադրամին և իրավասու մարմիններին փոխանցում է մասնակից երկրների այն զեկույցները, որոնցում խնդրվում է խորհրդատվական ծառայություններ և տեխնիկական օժանդակություն ցուցաբերել կամ արտացոլված է դրանց անհրաժեշտությունը՝ այդ խնդրանքների և անհրաժեշտության վերաբերյալ Կոմիտեի նկատառումների և առաջարկությունների հետ միասին (համաձայն Կոնվենցիայի 45(բ) հոդվածի), եթե այդպիսիք առկա են:

33. Համապատասխանաբար, եթե մասնակից երկրի զեկույցից պարզ է դառնում կամ Կոմիտեի կողմից դրա քննարկման արդյունքում ի հայտ է բերվում անչափահասների գործերով արդարադատության ոլորտի բարեփոխումների անհրաժեշտություն, այդ թվում՝ ՄԱԿ-ի կամ մասնագիտացված գործակալությունների տեխնիկական խորհրդատվության և օժանդակության ծրագրերի միջոցով, մասնակից երկիրը կարող է նման օժանդակություն խնդրել, այդ թվում՝ Հանցավորության կանխարգելման և քրեական արդարադատության բաժնից, Մարդու իրավունքների կենտրոնից և ՄԱԿ-ի մանկական հիմնադրամից:

34. Այդ խնդրանքներին ի պատասխան՝ պատշաճ օժանդակություն ցուցաբերելու նպատակով հարկավոր է հիմնել տեխնիկական խորհրդատվության և օժանդակության համակարգող խորհուրդ, որի ժողովները պետք է գումարվեն տարեկան առնվազն մեկ անգամ՝ Գլխավոր քարտուղարի կողմից: Խորհուրդը պետք է կազմված լինի Բաժնի, ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների գերագույն հանձնակատարի գրասենյակի/Մարդու իրավունքների կենտրոնի, ՄԱԿ-ի մանկական հիմնադրամի, ՄԱԿ-ի զարգացման ծրագրի, Երեխայի իրավունքների կոմիտեի, Հանցավորության կանխարգելման և քրեական արդարադատության ծրագրի ՄԱԿ-ի ցանցի և ՄԱԿ-ի այլ հարակից միավորների, ինչպես նաև շահագրգիռ այլ միջկառավարական, տարածաշրջանային և ոչ-կառավարական կազմակերպությունների, ներառյալ՝ անչափահասների գործերով արդարադատության միջազգային ցանցերի և տեխնիկական խորհրդատվություն և օժանդակություն ցուցաբերող գիտական հաստատությունների ներկայացուցիչներից՝ ստորև շարադրված 39-րդ պարբերությանը համապատասխան:

35. Նախքան համակարգող խորհրդի առաջին հանդիպումը գումարելը պետք է մշակել ռազմավարություն՝ անչափահասների գործերով արդարադատության ասպարեզում միջազգային համագործակցությունն ակտիվացնելու վերաբերյալ: Համակարգող խորհուրդը պետք է նաև խթանի ընդհանուր խնդիրների վերհանումը, դրական փորձի օրինակների ամփոփումը և առկա փորձի ու կարիքների վերլուծությունը, որն իր հերթին կհանգեցնի կարիքների գնահատմանը առավել ռազմավարական մոտեցումների և հետագա

գործողությունների վերաբերյալ արդյունավետ առաջարկությունների: Նման ամփոփումը թույլ կտա ի մի բերել անչափահասների գործերով արդարադատության ասպարեզում առկա խորհրդատվական ծառայություններն ու տեխնիկական օժանդակությունը, այդ թվում՝ նման օժանդակություն խնդրող երկրի կառավարության, ինչպես նաև տվյալ երկրի վերաբերյալ ծրագրի տարբեր բաղադրիչներն իրագործելու կարողություն և լիազորություն ունեցող այլ գործընկերների հետ շուտափույթ ձեռք բերել համաձայնություն՝ դրանով իսկ ապահովելով առավելագույնս արդյունավետ և նպատակաուղղված գործողություններ: Այդ մեկտեղումը պետք է իրականացվի շարունակաբար՝ ներգրավված բոլոր կողմերի հետ սերտ համագործակցությամբ: Դրանում պետք է հաշվի առնվեն գործերի արտադատական լուծման ծրագրերի հնարավոր ներդրման հարցերը՝ անչափահասների գործերով արդարադատության իրականացումը կատարելագործելու, կալանքի կիրառումը նվազեցնելու, ազատությունից զրկված երեխաների նկատմամբ վերաբերմունքը բարելավելու և վերաինտեգրման և վնասի հատուցման արդյունավետ ծրագրեր հիմնելու նպատակով:

36. Հարկավոր է շեշտադրում կատարել կանխարգելման համապարփակ ծրագրերի ձևակերպման վրա՝ ինչպես նշված է Անչափահասների հանցավորության կանխարգելման ՄԱԿ-ի ուղենիշներում (Ռիադյան ուղենիշներ): Ծրագրերը պետք է կենտրոնացնել բոլոր երեխաներին ու երիտասարդներին բարեհաջող սոցիալականացնելու և ինտեգրելու ռազմավարությունների վրա, մասնավորապես՝ ընտանիքի, համայնքի, տարեկիցների խմբերի, դպրոցների, մասնագիտական ուսուցման և աշխատանքային ծրագրերի միջոցով: Այդ ծրագրերի իրականացման ընթացքում հարկավոր է առանձնակի ուշադրություն դարձնել պաշտպանության հատուկ միջոցների կարիք ունեցող երեխաներին, ինչպիսիք են՝ աշխատող կամ փողոցում ապրող երեխաները, ընտանեկան միջավայրից զրկված երեխաները, հաշմանդամություն ունեցող երեխաները, փոքրամասնություններին պատկանող երեխաները, ներգաղթյալների, տեղաբնիկ ժողովուրդներին պատկանող կամ այլ խոցելի խմբերի երեխաները: Մասնավորապես, այս խմբերի երեխաներին հաստատություններում տեղավորելը պետք է հնարավորինս արգելվի: Հարկավոր է մշակել սոցիալական պաշտպանության միջոցառումներ՝ այդ երեխաների քրեականացման ռիսկը սահմանափակելու նպատակով:

37. Ռազմավարությամբ նաև պետք է սահմանվի Կոնվենցիայի մասնակից երկրներին համատեղ իրականացվելիք առաքելությունների հիման վրա միջազգային խորհրդատվական ծառայությունների և տեխնիկական օժանդակություն տրամադրելու համակարգված գործընթաց, անհրաժեշտության դեպքում՝ ներգրավված տարբեր կազմակերպությունների և գործակալությունների անձնակազմի կողմից՝ տեխնիկական օժանդակության առավել երկարաժամկետ ծրագրեր մշակելու նպատակով:

38. Երկրի մակարդակով խորհրդատվական ծառայություններ և տեխնիկական օժանդակության ծրագրեր իրականացնող կարևոր դերակատարներ են ՄԱԿ-ի մշտական համակարգողները, ովքեր կարևոր դերակատարություն ունեն ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների գերագույն հանձնակատարի գրասենյակի/Մարդու իրավունքների կենտրոնի, ՄԱԿ-ի մանկական հիմնադրամի և ՄԱԿ-ի զարգացման ծրագրի տեղական գրասենյակների գործունեության առումով: Կարևոր է ընդգծել անչափահասների գործերով արդարադատության բնագավառում տեխնիկական համագործակցությունը երկրի պլանավորման և ծրագրերի մշակման գործընթացում ներառելու կենսական

կարևորությունը, այդ թվում՝ երկրի վերաբերյալ ՄԱԿ-ի ռազմավարական հուշագրի միջոցով:

39. Հարկավոր է միջոցներ հայթայթել համակարգող խորհրդի համակարգիչ մեխանիզմի և տարածաշրջանային կամ ներպետական այն ծրագրերի համար, որոնք մշակվել են Կոնվենցիայի կենսագործումը բարելավելու նպատակով: Այդ նպատակներով միջոցներ կարող են ստացվել սովորական կամ արտաբյուջետային միջոցներից (տես վերը՝ 34-րդ և 38-րդ պարբերությունները): Հատուկ ծրագրերի համար միջոցների մեծամասնությունը պետք է հայթայթվի արտաքին աղբյուրներից:

40. Համակարգող խորհուրդը կարող է խրախուսել համակարգված մոտեցումը այս ոլորտում միջոցների հայթայթմանը. այն կարող է նաև այդ գործընթացի փաստացի շարժիչ ուժը հանդիսանալ: Միջոցների հայթայթումը պետք է կատարվի այս ոլորտը կարգավորող համընդհանուր ծրագրի իրականացմանն աջակցելու նպատակով մշակված ծրագրային փաստաթղթում արձանագրված ընդհանուր ռազմավարության հիման վրա: ՄԱԿ-ի բոլոր շահագրգիռ մարմիններն ու գործակալությունները, ինչպես նաև՝ այս ոլորտում տեխնիկական համագործակցության ծառայություններ մատուցելու իրական կարողություններ ունեցող ոչ կառավարական կազմակերպությունները պետք է հրավիրվեն մասնակցելու այդ գործընթացին:

Ե. Լրացուցիչ նկատառումներ երկրում իրականացվող ծրագրերի վերաբերյալ

41. Անչափահասների հանցավորության կանխարգելման և անչափահասների գործերով արդարադատության նշանակալի սկզբունքներից է այն, որ տևական փոփոխությունների կարելի է հասնել ոչ միայն նախանշաններին, այլև ծնող պատճառներին արձագանքելով: Օրինակ, անչափահասների կալանավորման չափից ավելի կիրառման հարցին պատշաճ լուծում կարելի է տալ միայն համապարփակ մոտեցում ցուցաբերելու դեպքում, որը պետք է ներառի քննության, քրեական հետապնդման, դատական և քրեակատարողական համակարգի բոլոր կազմակերպական և ղեկավար կառույցները: Դրա համար, ի թիվս այլ գործոնների, հարկավոր է հաղորդակցություն ապահովել ոստիկանության, դատախազների, դատավորների և ատենակալների, տեղական համայնքային իշխանությունների, վարչական մարմինների և ազատազրկման վայրերի համապատասխան մարմինների միջև: Բացի այդ, անհրաժեշտ են միմյանց հետ սերտ համագործակցելու կամք և կարողություն:

42. Անչափահասների վարքագծի կապակցությամբ քրեական արդարադատության միջոցառումների հետագա չափից ավելի կիրառումը կանխելու համար պետք է ջանքեր գործադրվեն սոցիալական աջակցության ամրապնդման այնպիսի ծրագրեր ստեղծելու և կիրառելու ուղղությամբ, որոնք թույլ կտան համապատասխան դեպքերում երեխաներին զերծ պահել դատական համակարգից, ինչպես նաև՝ բարելավել ազատազրկման հետ չկապված միջոցների և վերաինտեգրման ծրագրերի կիրառումը: Նման ծրագրեր ստեղծելու և կիրառելու համար անհրաժեշտ է խթանել սերտ համագործակցությունը երեխաների վերաբերյալ գործերով արդարադատության տարբեր հատվածների, իրավապահ գործունեություն իրականացնող տարբեր ծառայությունների, սոցիալական ապահովության և կրթական ոլորտի կազմակերպությունների միջև:

III. Տուժող և վկա երեխաների հետ կապված ծրագրեր

43. Հանցագործությունից և լիազորությունների չարաշահումից տուժած անձանց գործերով արդարադատության հիմնական սկզբունքների հռչակագրին համապատասխան՝ պետությունները պետք է փորձեն ապահովել, որ տուժող և վկա երեխաների համար ապահովվի արդարադատության պատշաճ մատչելիություն և արդարացի վերաբերմունք, վնասի հարթում, փոխհատուցում և սոցիալական օժանդակություն: Համապատասխան դեպքերում հարկավոր է միջոցներ ձեռնարկել՝ կանխելու համար քրեական բնույթի գործերի՝ փոխհատուցման միջոցով դատական համակարգից դուրս լուծումն այն դեպքերում, եթե դա չի բխում երեխայի լավագույն շահերից:

44. Ոստիկանությունը, փաստաբանները, դատական համակարգը և դատական այլ ծառայողները պետք է վերապատրաստումներ անցնեն այնպիսի դեպքերի վերաբերյալ, երբ տուժողները երեխաներ են: Պետությունները պետք է նկատի ունենան երեխաների դեմ ուղղված հանցագործություններով մասնագիտացված գրասենյակների և ստորաբաժանումների ստեղծումը, եթե այդպիսիք ստեղծված չեն: Պետություններն ըստ անհրաժեշտության պետք է ձևավորեն գործնական ուղեցույց՝ տուժած երեխաների վերաբերյալ գործերի պատշաճ վարման վերաբերյալ:

45. Անչափահաս տուժողների նկատմամբ պետք է ցուցաբերվի կարեկից մոտեցում և հարգանք նրանց արժանապատվության նկատմամբ: Նրանք իրավունք ունեն օգտվելու ներպետական օրենսդրությամբ սահմանված արդարադատության և իրենց պատճառված վնասի անհապաղ փոխհատուցման մեխանիզմներից:

46. Տուժող երեխաները պետք է կարողանան օգտվել իրենց կարիքներին համապատասխանող օժանդակությունից, ինչպիսիք են՝ իրավական օգնությունը, պաշտպանությունը, տնտեսական օժանդակությունը, խորհրդատվությունը, առողջապահական և սոցիալական ծառայությունները, սոցիալական վերաինտեգրման և ֆիզիկական և հոգեբանական վերականգնման ծառայությունները: Շեշտը պետք է դրվի ընտանիքի և համայնքի վրա հիմնված վերականգնմանը՝ հաստատություններում տեղավորելու փոխարեն:

47. Անհրաժեշտության դեպքում հարկավոր է հիմնել և ամրապնդել դատական և վարչական մեխանիզմներ, որոնք տուժող երեխաներին հնարավորություն կտան պաշտոնական և ոչ պաշտոնական ընթացակարգերով հասնել պատճառված վնասի անհապաղ, արդարացի և մատչելի հարթման: Տուժող երեխաները և/կամ նրանց օրինական ներկայացուցիչները պետք է համապատասխանաբար իրազեկվեն:

48. Պետք է ապահովվի արդարացի և պատշաճ փոխհատուցման հնարավորությունը մարդու իրավունքների խախտումներից, հատկապես՝ խոշտանգումներից և այլ դաժան, անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքից կամ պատժից, այդ թվում՝ բռնաբարությունից և սեռական չարաշահումներից, ազատությունից ապօրինաբար կամ կամայական զրկումից, չարաբացված կալանավորումից կամ արդարադատության իրականացման հետ կապված չարաշահումներից տուժած երեխաների համար: Պետք է առկա լինեն համապատասխան դատարան կամ տրիբունալ բողոք ներկայացնելու և անհրաժեշտության դեպքում՝ երեխայի մայրենի լեզվով թարգմանություն ապահովելու հնարավորություններ:

49. Վկա երեխաները դատական կամ վարչական ընթացակարգերի ժամանակ օժանդակության կարիք ունեն: Պետությունները պետք է անհրաժեշտության դեպքում ուսումնասիրեն, գնահատեն և բարելավեն հանցագործությունից տուժած երեխաների հետ կապված իրադրությունն իրենց նյութական և դատավարական օրենսդրությունում՝ ապահովելու համար երեխաների իրավունքների լիարժեք պաշտպանությունը: Տարբեր իրավական ավանդույթներին, պրակտիկային և իրավական շրջանակներին համապատասխան՝ քննության և քրեական հետապնդման, ինչպես նաև դատական լսումների ընթացքում հարկավոր է հնարավորինս խուսափել տուժող երեխայի և իրավախախտի ուղղակի շփումից: Պետք է արգելել տուժող երեխայի անվանարկումը լրատվամիջոցներով եթե դա անհրաժեշտ է երեխայի ինքնության գաղտնիությունը պաշտպանելու համար: Եթե արգելումը հակասում է անդամ երկրների հիմնարար իրավական սկզբունքներին, հարկավոր է հնարավորինս խուսափել անվանարկումից:

50. Պետություններն անհրաժեշտության դեպքում պետք է քննարկեն քրեական դատավարության օրենսգրքերում փոփոխություններ կատարելու նպատակահարմարությունը՝ դատարանում երեխայի ցուցմունքների տեսագրումը և տեսագրված ցուցմունքը, ի թիվս այլ միջոցների, որպես պաշտոնական ապացույց ներկայացնելը թույլատրելու կապակցությամբ: Մասնավորապես, ոստիկանությունը, դատախազները, դատավորները և ատենակալները պետք է կիրառեն երեխաների համար առավել նպաստավոր միջոցներ, ասենք՝ ոստիկանական գործողությունների և վկա երեխաների հարցաքննությունների ժամանակ:

51. Տուժող և վկա երեխաների կարիքներին դատական և վարչական ընթացակարգերի համապատասխանությունը հարկավոր է նպաստել հետևյալ միջոցներով.

(ա) տուժող երեխաներին տեղեկացնել իրենց դերակատարության, ընթացակարգերի շրջանակի, տևողության և ընթացքի, ինչպես նաև իրենց վերաբերյալ գործի դիսպոզիցիայի մասին հատկապես այն դեպքերում, երբ խոսքը գնում է լուրջ հանցագործությունների մասին.

(բ) խրախուսել վկաներին նախապատրաստելու մեխանիզմների մշակումը՝ նախքան ցուցմունք տալը երեխաներին ծանոթացնելով քրեական արդարադատության ընթացակարգերին: Իրավական գործընթացի ողջ ժամանակահատվածում պատշաճ օժանդակություն պետք է ցուցաբերվի տուժող և վկա երեխաներին.

(գ) թույլ տալ, որպեսզի տուժող երեխայի տեսակետները և մտահոգությունները ներկայացվեն և ուսումնասիրվեն ընթացակարգերի այն փուլերում, երբ քննարկվում են նրանց շահերին առնչվող հարցեր՝ առանց մեղադրյալի (ամբաստանյալի) նկատմամբ կանխակալ կարծիք ձևավորելու և քրեական արդարադատության ներպետական համակարգին համաձայն.

(դ) միջոցներ ձեռնարկել քրեական արդարադատության ընթացքում ձգձգումները նվազագույնի հասցնելու ուղղությամբ՝ պաշտպանելով տուժող և վկա երեխաների ինքնության գաղտնիությունը և անհրաժեշտության դեպքում ապահովելով նրանց պաշտպանվածությունն ահաբեկումից և վրեժխնդրությունից:

52. Ապօրինաբար տարհանված կամ սահմանը հատած երեխաները, որպես ընդհանուր կանոն, պետք է վերադարձվեն իրենց ծագման երկիր: Պատշաճ ուշադրություն պետք է դարձվի նրանց ապահովությանը, և վերադարձին սպասելու ընթացքում նրանք պետք է արժանանան մարդասիրական վերաբերմունքի և ստանան անհրաժեշտ օժանդակություն:

Նրանք պետք է վերադարձվեն անհապաղ՝ Երեխայի իրավունքների մասին կոնվենցիային համապատասխանությունն ապահովելու նպատակով: Այն դեպքերում, երբ կիրառելի են Երեխայի միջազգային առևանգման քաղաքացիական ասպեկտների մասին Հաագայի 1980թ. կոնվենցիան կամ Երեխաների պաշտպանության և օտարերկրյա որդեգրման բնագավառում համագործակցության մասին Հաագայի 1993թ. կոնվենցիան՝ հաստատված Միջազգային մասնավոր իրավունքի հարցերով Հաագայի համաժողովի կողմից, Ծնողական պարտականությունների և երեխայի պաշտպանությանն ուղղված միջոցների առնչությամբ իրավասության, կիրառելի իրավունքի, ճանաչման, իրականացման և համագործակցության մասին կոնվենցիան՝ պետք է անհապաղ կիրառվեն այս կոնվենցիաների՝ երեխաների վերադարձմանն առնչվող դրույթները: Երեխայի վերադարձին պես նրա ծագման երկիրը պետք է երեխայի նկատմամբ ցուցաբերի հարգալից վերաբերմունք՝ մարդու իրավունքների միջազգային սկզբունքներին համապատասխան, և ընտանիքի վրա հիմնված վերականգնողական միջոցառումներ առաջարկի:

53. Միավորված ազգերի կազմակերպության հանցավորության կանխարգելման և քրեական արդարադատության ծրագիրը, այդ թվում՝ Ծրագրային ցանցը կազմող հաստատությունները, ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների գերագույն հանձնակատարի գրասենյակը/Մարդու իրավունքների կենտրոնը, ՄԱԿ-ի մանկական հիմնադրամը, ՄԱԿ-ի զարգացման ծրագիրը, Երեխայի իրավունքների կոմիտեն, ՄԱԿ-ի կրթության, գիտության և մշակույթի կազմակերպությունը, Համաշխարհային բանկը և շահագրգիռ ոչ կառավարական կազմակերպությունները պետք է անդամ երկրների խնդրանքով ՄԱԿ-ի բյուջեներից կատարվող ընդհանուր հատկացումների շրջանակներում կամ արտաբյուջետային միջոցներից աջակցեն վերջիններիս՝ իրավապահ մարմինների և քրեական արդարադատությունում ներգրավված այլ անձնակազմի, այդ թվում՝ ոստիկանության ծառայողների, դատախազների, դատավորների և ատենակալների տարաբնույթ վերապատրաստումների, կրթության և տեղեկատվական գործողությունների մշակման նպատակով:

¹ Իր 1997/30 բանաձևի 1-ին պարբերությունում Տնտեսական և սոցիալական խորհուրդը ողջունել է բանաձևի հավելվածում ներկայացված Քրեական արդարադատության համակարգում հայտնված երեխաների նկատմամբ գործողությունների ուղենիշները և առնչվող բոլոր կողմերին կոչ է արել անչափահասների գործերով արդարադատության մասով Երեխայի իրավունքների մասին կոնվենցիան իրականացնելիս օգտվել ուղենիշներից: